

Українські прізвища, пов'язані з юриспруденцією

Анатолій Поповський

Кафедра мовної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр-т. Гагаріна, 26,
Дніпропетровськ, 49005, УКРАЇНА, E-mail: popovski@i.ua

The article discusses the origins of the Ukrainian legal terminology. Lexical semantic functions of language units with specific characteristics and morphological organization of family names and their etymology were formed on the basis of social development process.

Ключові слова: апелятив, етимологія, лексема, прізвища, семантика, словотвір, юридичні терміни.

Українська юридична термінологія має глибокі корені, про які можемо говорити на підставі свідчень із «найстаріших зразків актового язика і юридичної термінології дохристиянської Русі X століття» [1: 21]. Вона належить до найдавніших шарів лексичної системи й бере свій початок від часів Княжої доби, де простежується в юридично-діловій літературі. У перших політичних трактатах наших пращурів — «Слово про Закон і благодать» митрополита Іларіона, «Моленіє» Даниїла Заточника та кількох дарчих грамотах, яким передували договори руських князів із греками, — формулювалося вже уявлення про правові форми реалізації влади та організації правосуддя. «Руська Правда» (1054) — одна із древніх пам'яток права українського народу, в якій найповніше представлено рівень юридичного мислення тогочасного суспільства. Вона була першим писаним судебником східних слов'ян (термін «правда» означає тут **з а к о н**), який пізніше став зразком для подібних зведень законів у Литовському князівстві та інших країнах.

Як відомо, українські прізвища виникли відносно недавно. Літописи та пам'ятки Київської Русі фіксують здебільшого імена *Олег, Святослав, Ігор, Добриня* тощо. Лише з XIII ст. у писемних джерелах зустрічаються додані до імен назви, які можна розглядати як прізвиська чи прізвища. Уперше фіксуються українські антропоніми тодішньої суспільної верхівки в грамотах XIV–XV ст.: князь *Іван Васильович Чорторійський, пан Волчко Рогатинський*.

Основна ж маса населення України — селяни — лишалися без зафіксованих прізвищ. За тодішнього суспільного ладу закріпаченому люду прізвища не були потрібні, їм вистачало імені та вуличної клички.

На думку Івана Франка, початок закріплення прізвищ як спадкових родових назв поклато в Україні духовенство. А вже наприкінці XVIII — початку XIX ст. в умовах Російської та Австро-Угорської імперій за українськими селянами закріпилися постійні родові назви.

Основним матеріалом для творення українських прізвищ були чотири джерела, а саме: а) імена — *Іванів, Іваненко, Іванченко*; б) назви місця проживання чи походження — *Подольяк, Волинюк, Німчук, Швед*; в) назви постійного заняття (професії) — *Рибалка, Козак, Бортник, Маляр, Коваль,*

Ткаченко; г) індивідуальні ознаки — *Рудий, Заїка, Головатий, Кривий*.

У процесі становлення судочинних органів та органів правопорядку формувалися прізвища осіб на основі тих загальнономовних назв, які уособлювали функціональні обов'язки певних ланок правоохоронної системи. Такі номінативні одиниці засвідчені не тільки в зразках народної творчості: *А винь рятуює звызня / в'язня — А.П./ съ темныци* (Малинка: 436), діловій документації: «...то письмо пишу и вась прошу, батьку, атамане кошовий, и ты, пане судья войсковый поклонъ отъ меня принять, старшинам и войску сказати, что я встѣмь вамъ прятель вѣрный и доброжелатель нелицемѣрный (ПК, 19), але й у художній літературі: [Харитон:] *А я оце думаю кинутись до мирового* (Кроп., II, 1958: 46); «Справжнього її прізвища більшість односельців не знала. Я теж знав її тільки по-вуличному — *Судійха*. Була колись замужем за суддею. На днях дочка *Судійхи* Ніна розповідає своїй дружині:

— Ой, моя мама скаржитья: що ж воно буде, як прийде старість?

— А скільки років *Судійці*?» — запитує дружину.

— Казала Ніна, за два тижні буде рівно *дев'яносто*» (Чернецький: 5).

У наукових роботах: «...частина аналізованих іменуваних мотивована назвами адміністративних посад: *Войтикові, Возні, Возняки* (пор. *возняк* < *возний* «судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві і на Україні до XIX ст.» (СУМ I: 725). *Ратушині* (пор. *ратушиний* «член міського чи сільського управління» (Гр. 4: 7)), *Солтисові* (пор. *солтис* «у Західній Україні до 1939 р. сільський староста» (СУМ 9: 452); *Зекові* (с. Смолин Явор), *Злодії* (с. Уріж Дрг) (Наливайко: 594), *Прокурор* — житель с. Побіч Злч, який у юності хотів бути прокурором; *Сексота* — житель с. Ільник Трк; пор. з рос. «секретный сотрудник», «людина, яка любить підслуховувати і розносити плітки» (Наливайко: 470, 487), *Фольта* < з угор. *falt* перен. людина із заплямованою репутацією (Фаріон: 301). Іноді використовуються як псевдоніми: «*В. Масляк* (псевдоніми — *Вуйко Владзьо, Судислав*) — прозаїк, поет, журналіст» (Кульбабська: 18), *Правник* — Дністренський Станіслав, *Юрист* — Бачинський Лев (Дей: 313, 404), а також зустрічаються в довідниках: *Юриста* (ГД ДДУВС: 38) тощо.

Найбільш поширеними серед них в українській мові є прізвища, що утворилися суфіксальним способом на основі слова *суд*: *Судець* (СОЕ: 221; УРЕ, т. 11: 46), *Суддєв* (Нж, 26.08.1993: 1), *Суддя* (Глуховцева, 2: 239; Новікова: 801; Суд.: 16-18), *Судейко* (Горп., Корн.: 224; Новікова: 801), *Судейченко, Суденко* (Новікова: 801; СПМД: 406), *Судзиловський* (УРЕ, т.11: 46),

Судик (СПМД: 406), *Судилов* (СПЧ: 339), *Судиловський*, *Суділовський* (Новікова: 801; СПМД: 406; СПЧ: 339), *Судієнко* (УРЕ, т. 11: 47), *Судин*, *Судін*, *Судьїн* (Глуховцева, II: 239; Павл.: 339, 347; СПЧ: 339; Новікова: 801; Укр. радіо, 17.03.2012), *Судковський* (УРЕ, т. 11: 47), *Суднач*, *Судник* (Новікова: 801), *Судников*, *Судникова* (Глуховцева, 2: 239; СПМД: 406), *Судникович*, *Судницин* (Глуховцева, 2: 239; СПМД: 406), *Судов* (Новікова: 801), *Судовенко* (АА), *Судома* (СОЕ: 314; Укр. радіо, 1.05.1990; Яцій: 314), *Судовський* (Новікова: 801), *Судовицькова* (УРЕ, т. 11: 53), *Судимей*, *Судомей*, *Судомора* (Глуховцева, 2: 768; Кравч., ПЛ: 152), *Сютка* < Сут(д)ь < Суд(ислав) (Фаріон: 292).

За допомогою основокладання утворилися: *Кривосуд* (Горп., ПСН: 64; Реєстр, 334), *Правосуд* (Глуховцева, 2: 150; Кравч., ПЛ: 151; Укр. радіо, 25.03.2007; Укр. слово, 19–25.02.2014: 13), *Правосудов*, *Правосудович* (СПМД: 339; Укр. радіо, 22.10.2014), *Самосуд* (АА; Горп. ПСУ: 64, 226, 267, 394; Кравч., ПЛ: 161,191; Реєстр: 229), *Судоспор* (Падалка: 256), *Самосудов*, *Самосудова* (СПМД: 369; Горп. БПБ: 301), *Самосудчик* (Ромащук: 31), *Судислав* (ЕУ, т. 8: 3092), *Судомора* (УРЕ, т. 11: 53), *Судоплатов* (СПМД: 406), *Ясудович* (СПМД: 496).

На позначення осіб, пов'язаних з правоохоронною діяльністю, в українському антропоніміконі з'явилися: *Законов*, *Засідателев*, *Клюшник* (Глуховцева, I: 273, 277, 330), *Комендант*, *Комендатенко*, *Комісаренко*, *Кордонський* (Глуховцева, I: 343, 349), *Праведник* (ШП, 17.07.2013: 8), *Правник* (ВУМЛ: 21), *Правдивий*, *Правдин*, *Правдок*, *Свобода* (Глуховцева, II: 149, 150, 195), *Адвокат* (АА); *Шенбель* < з пол. szambel[an] «підкоморний» < підкоморій (іст.). У давнину — суддя, який займався межуванням володінь (СТСУМ: 543) (Фаріон, 314); *Коморний* (Кравч., ПЛ: 155); *Комораши* < угор. «службовець палати», «передовий дворянин» (Чучка: 279); *Коморник* < «адвокат, нотаріус» (Фаріон: 210), «помічник підкоморного» (ЕУ, т. 3: 1092); *Мандатор* — «за панщизняних часів урядовець, що виконував роль судді» (СПЧ: 225); *Ходак*, *Ходаківський*, *Ходаковський*, *Ходакевич*, *Ходан*, *Ходенко*, *Ходаницький*, *Ходанич*, *Ходанович*, *Ходанков*, *Ходаренко*, *Ходацький* < ходак «заступник, адвокат» (Гр., I: 407; СПЧ: 371; Новікова: 887; Фаріон: 169).

Деякі прізвища одіозних суспільних постатей стали об'єктом розвінчання комуністичної ідеології в сучасній періодиці, як-от: «Релігійне і патріотичне фарисейство процвітає з давніх-давен. Вражає те, що українців, які кров'ю записалися в книгу пам'яті, у нас багато, а тим часом тих, що паразитують на українському патріотизмі, куди більше. Не будемо говорити про більшовицьких агентів типу генерала *Судоплатова* чи *Сташинського* — вони явно переважали усіх патріотичною фразою. А таких вишколених імітаторів було безліч. Їх купують і навчають» (Сверст.: 1).

Проте й це ще далеко не повний реєстр українських антропонімів, утворених на основі лише слова *суд*, яке має прозору семантику. Звичайно, що цілісна система українських прізвищ, пов'язаних із юридичною діяльністю досить розмаїта й своєрідна, коли б простежити її формування на різних етапах розвитку українського суспільства.

Походження й творення українських прізвищ, пов'язаних з правоохоронною діяльністю людини має свою специфіку. Найбільш вживані загальнономовні одиниці такого типу засвідчені не тільки в різноманітних писемних пам'ятках та документах судочинства, але й в народній творчості, художній літературі від Київської Русі й аж до наших днів.

Безсумнівно, що давні канцелярії, зокрема суди, не могли обійтися без *писарів* і *возних*, функціональні обов'язки яких були доступними для простого народу, а відтак і сприяли поширенню прізвищ, утворених від цих назв: *Писар*, *Писаренко*, *Писаревський*, *Писарчук* (Редько, СУП: 39; Кравч., ПЛ: 167; ХХУ, 755–756). На основі слова **ВОЗНИЙ** «судовий урядовець у Польщі, Литовському князівстві й на Україні (до XIX ст.). поступово сформувалися такі антропоніми, як-от: «*Возняк*, *Возняк*, *Возняк* < правдоподібно від *возний* — «судовий пристав» (Чучка: 121), *Возний*, *Возинкевич*, *Вознюк*, *Возняк* (Редько, ДУП: 87; СУП: 39; Кравч., ПЛ: 160; Фаріон: 159), *Возниченко*, *Возничевич*, *Вознянський* (АА, I). Як загальноновживані в народній мові, вони наявні також і в художніх творах: [Наталка:] *Ви багатий, а я бідна, ви **ВОЗНИЙ**, а я простого роду; та й по всьому я Вам не під пару* (Котляр., II, 1953: 7); *Чи був ще в 1817–1818 роках **ВОЗНИЙ** — не знаю, у законах я не зміг знайти, коли цей титул скасовано* (Мирний, V, 1955: 407)» (СУМ, I: 725).

Досить продуктивним виявилось у живому народному мовленні слово **ВІЙТ** [*Війт*, та, м. 1) Вь старой Украинѣ глава городского общества и председатель коллегии судей вь старому украинскомъ городскомъ судѣ (Грін. I: 236)], на основі якого в сучасному антропоніміконі маємо такі похідні, як: *Війт*, *Війтенко*, *Війтина*, *Війтинський*, *Війтишин*, *Війтович*, *Вітовський*, *Вітошинський*, *Войтик*, *Войтикович*, *Войтиковський*, *Войтеховський*, *Войто'вич*, *Войтови'ч*, *Войтун*, *Войтанич* «дружина Войти або Войта» (Редько: 85–87; Чучка: 121), *Войтишин*, *Войтків*, *Войтус* (Фаріон: 160), *Войт*, *Войта*, *Войтанович*, *Войтенко*, *Войтенко*, *Войтенок*, *Войтенюк*, *Войтехович*, *Войтик*, *Войтишан*, *Войтишин*, *Войтків*, *Войтішкін*, *Войткевич*, *Войтко*, *Войтковський*, *Войтов*, *Войтович*, *Войтовський*, *Войтус*, *Войтух*, *Войт'чен'ко*, *Войтюк*, *Войтюков*, *Войтюшенко*, *Войцех*, *Войцех*, *Войцеховський*, *Войцехович*, *Войцеховський*, *Войцик*, *Войциковський*, *Вуйт*, *Вуйтик* (Новікова: 164; АВ, 2012, № 3: 152; Горп. НПАСД: 199; Горп. ПСУ: 39; Кравч., ПЛ: 160, 168; Масюк: 285; Реєстр.: 308, 317; Фаріон: 160, 161), *Пустовойт*, *Пустовойтов* (Глуховцева, II: 159; Падалка: 241; СПМД: 346; Редько: 186), *Пустовіт* <

Пустовійт, Пустовоїтенко, Пустовоїтенко, (Реєстр.: 308; СПМД: 346; ХХУ: 803–804); *Старовойт, Старовойтенко Старовайт*, *Старовойтов* (Глуховцева, II: 229, 230; Горп., Корн.: 223; Новикова: 788; Падалка: 254; СПМД: 399; ШП, 11.01.2012, № 1–2: 7; Укр. слово, 4–17.01.2012, № 1–2: 11).

Антропонім *Присяжний* (**Присяжний**, а, е. заст. 1. Який записягнув кому-небудь. 2. Помічник сільського старости. 3. У суді — особа, що на певний час залучається в розгляді справ (СУМ, V: 56)) у творенні похідних значно поступається похідним до слів *суд* і *війт*. Тут маємо такі сталі номінації: *Присяжник, Присяжний, Присяжнів, Присяжнюк* (Глуховцева, II: 152; Горп., Корн.: 216; Горп. НПАСД: 195; ЗД, 10–16.06.2008: 4; Кравч., ПЛ: 155; СПУ: 288–289; СПМД: 341, 344; ХХУ: 793–794), *Присяжна, Присяжник, Присяжнюк* (Падалка: 240).

На основі лексеми *ратуша* [**Ратуша**, -і, ж. (польс. ratusz < нім. Rathaus — рада + будинок) — орган міського самоврядування в європейських країнах, а також будинок, де він розміщений (СТСУМ: 612); **Ратушний**, а, е. 1) Относящийся к ратушѣ. Членъ городского или сельского управления (Грін., IV: 7)] утворилися такі прізвища: *Ратуш, Ратуша, Ратушко, Ратушина, Ратушиний, Ратушенко, Ратушняк* (Горп, БПБ: 298; Новикова: 698; СПЧ: 297; УРЕ, IX: 288; Фаріон: 271).

Рідше зустрічаються *Мировий* < У царській Росії — пов'язаний з органами, які розглядали дрібні кримінальні й цивільні справи, мировий суддя (СУМ, IV: 714), *Мировський* (СПЧ: 237), *Мировецький, Мировецька* (Чабан., II: 280) та *Солтис* < солтис (іст.) «сільський староста (в Західній Україні) — запозичення з польської мови *sołtys* «сільський староста; представник селян у народній раді» (ЕСУМ, V: 350), *Солтис, Солтисюк, Солтис, Солтовський, Солтис* (Глуховцева, II: 225; Новикова: 781; Павл.: 344), *Солтик, Солтусенко* (Горп. ПСУ: 228); *Солтикевич* (Фаріон: 286), *Староста, Старостенко, Старостин* (Глуховцева, II: 230).

Охоронні та громадсько-організаційні функції в українському суспільстві виконувалися відповідно до його потреб і успадковувалися прізвищевими назвами їх виконавців. Основою для таких номенів стали «застарілі в сучасній українській мові лексеми: *Боровий* (*боровий* «лісовий сторож» (Желехівський, I: 40)), *Бурмістр* < бурмістр, іст. 1. Те саме, що бургомістр. 2. За часів кріпацтва — призначений поміщиком староста над селянами (СТСУМ: 76) (Фаріон: 152), *Ворітний* (*ворітний* «той, хто стереже ворота»; *Гайовий* (*гайовий* «лісовий сторож») (Грінч. I: 254, 266)), *Лановий* (*лановий* «наглядач за польовими роботами у поміщика», «польовий сторож»; *Царинний* (*царинний* «польовий сторож» (Желехівський, II: 1050)), *Побережний* (*побережник* «лісовий сторож, лісник», *Гуменний* (*гуменний* заст. «прикажчик, що організував роботу на гумні (току) поміщика») (Грінч. I: 340), *Мостовий* (*мостовий* заст. «той, хто збирав податок за проїзд через міст»,

Дворовий (*дворовий* заст. «який обслуговував панський двір і жив при ньому»)» (Вирста: 186–187), *Повеценко* «той, хто розносив судові повістки» (ТД ДДУВС: 13), *Осауленко* (РІЗ: 469) < Осаула, ли, м. 1) Осаул. 2) Помѣщичій разсылный, помѣщичій приказчикъ. Левиц. I. 31. *Звелів пан двом осаулам витягти жида з хати*. Грін. II: 232 (Грінч., III: 64), *Жовнір* (Укр. радіо, 27.12.2009), *Жовніренко* (РІЗ: 394), *Жовнерко* (ТД ДДУВС: 14), *Накапала* < накапати «доносити, звинувачувати когось у чомусь» (Фаріон: 250), *Повірений, Повсрений, Повсрених* (СПМД: 327), *Пристав, Приставной* (СПМД: 341), *Райтар* < рейтар «кінний солдат», охоронець (Фаріон: 270), *Рейтаровський* (СПМ: 353), *Соцький, Соценко* (СПМД: 396) — «нижчий поліцейський служитель на селі у дореволюційній Росії та в Україні, якого обирали на сільській сходці» [СТСУ: 665], *Становий* (СПМД: 398) — «начальник поліцейської дільниці в сільській місцевості в дореволюційній Росії та в Україні» (СТСУМ: 673); *Тивун, Тивонюк* < діал. тивон «наглядач» (Фаріон: 293), *Шандаренко* (СПМД: 934).

З-поміж прізвищ, причетних до юриспруденції, слід виділити такі, що утворилися від назв установ, де тримають порушників суспільного спокою. В українській мові така установа в різні часи удостоїлася таких назв, синонімічний ряд яких досить розмаїтий: **В'язниця** (приміщення, де тримають в'язнів), **тюрма, тюряга** *розм., зневажл., темниця заст., поет., острог заст., яма заст., кримінал заст., поруб заст., куна заст., затвор заст., хурдига заст., розм., коза заст., розм., казенка діал., цюпа діал., фурдига діал. рідше, централ заст., централка заст. розм.* (в дореволюційній Росії — центральна каторжна тюрма переважно для політичних в'язнів); **арештантська, арешт заст., буцегарня заст. розм., темна заст., холодна заст., чорна заст.** (приміщення для тимчасового утримання арештованих, в'язнів)» (ССУМ, I: 320; СУМ, X: 68); **казня діал.** — «тюрмна камера» та ін. Такі номінативи широко використовуються в художній літературі: *Пошиптували, що я пристав до банди Шугая. Тепер я персонa нон грата, мені шкірилася темниця, суд... Відсидів я і в румунській цюпі, скусив глевкої мамалиги* (Дочинець, 97: 111); періодиці: *Проте за якийсь час міліціанти знову мене зловили, знову вивихнули мою руку, вдягли мені кайданки, пристебнули до металевого паркану: чекали викликаного «Беркуту»* (Укр. слово, 2012, № 37, 12–18.09: 3). Відповідно до поданих вище апелювань у сучасній українській мові маємо прізвища *Буциченко* (Кравченко ПЛ: 168), *В'язень* (АА), *В'язинько* «той, хто народився у в'язниці» (ТД ДДУВС: 31), *Вязинько* (СПМД: 86); *Тюрменко, Тюрменко, Тюряк, Тюряков* (Бористен, 1999, № 7: 15; СПМД: 428); *Темник, Темненко, Темниченко; Темничний, Темниченко* (Дн. обл. радіо, 14.04.2012; Реєстр.: 309; Укр. радіо, 28.08.2013), — «сторож при темниці» (Грін. IV: 254), (АВ, 2012, № 3: 132; СПМД: 415), *Острога, Острогов* (СПМД: 306), *Острозький* (ЕУ, V: 1901); *Зарубій* (Глуховцева, I: 277), *Поруб, Порубай, Порубаєв* (АА;

СПМД: 336); *Казнодій, Казнин* — «наглядач за тюремними камерами»; *Кун, Кунавич, Кунаєв, Кунах, Куник* (СПМД: 224), *Кундицький, Куненко* (АВ, 2012, № 3: 195, 157); *Цуна* < від апел. *цюна* «темний підвал, тюрма» (Грін, IV: 439; СПЧ: 377), *Цупанич* < від апел. *Цупаня* — «дружина *Цупи*» + -ич (Чучка: 596), *Цюпа, Цюпак, Цюпило, Цюпко* (АВ, 2012, № 3: 223; СПМД: 455; РІЗ: 545), *Цюпало, Цюпич, Цюп'як* (СПЧ: 377), *Цюпасник* (АА) — «арештант, якого переправляють етапом» (СУМ, XI: 254); *Фурдига, Фурдуй, Фурдак* (СПМД: 440) < від апел. *фурдига* «в'язниця»: — *Я з фурдиги*. — *Мокра і розпатлана, страшиша за всі привиди, стояла [Ольга] в хаті і просилася* (Кач. II, 1958: 73) (СУМ, X: 654); *Холод, Холоденко, Холодзинський, Холодилов, Холодний, Холодов, Холоднюк, Холодняк* (Горп. ПСУ: 43; Кравч. ПЛ: 193; Новикова: 888–889; СПМД: 446; ХХУ: 1023–1024), *Холодай, Холодинський, Холодій, Холодницький* (Редько, ДУП: 230), *Холодей, Холодита* (Фаріон: 304).

Певний прошарок становлять прізвиськові назви, пов'язані з арештантським приладдям (*диба, кайдани, кайданки, ланцюги, замки, колодки, шпанга* < кайдани, якими в австрійському війську, караючи солдат, сковували ногу з рукою (Франко, I: 750) тощо), яке запобігає спротиву в'язня та його втечі з-під варти: *Кайдан* (Кравч., ПЛ: 161); (пор. «кайдани – залізни ланцюги з кільцями, що їх заклепують або замикають на руках чи ногах арештованого, в'язня; те, що зв'язує людину, позбавляє її волі») (НТСУМ, Т. I: 343); «**Дибі, бів**, ж. мн. 2) Колодки, дерев'яні бревна съ отвѣрстіями внутри, куда вкладываются ноги арестантовъ. КС 1885. X. 231. *Забіли їх у дибі*. Рудч. Ск. I. 210. *Будем літо літувати в Станікові на риночку, в тяжких дибях, в залізочку*. Ум. **Дибки, дибниці, дибці**. К. Досв. 107. *Ой дубові дибки, залізни кайдани! По степах ви, по комишах наших розганяли*. К. 107. *Ой на ноги дибі, на руки дибі ці, - оце тобі, вражий сину, славні молодіці*. Лавр. 61 (Грін. I: 381) > «д и б а – колода, яку накладали на ноги або на руки чи шию арештанта» (СТСУМ: 199)) *Диба, Дибач, Дибич, Дибів, Дибенко, Дибницький* (Новикова: 253; СПЧ: 120; Чучка: 194; Фаріон: 185) *Дибченко* (ТД ДДУВС: 28); *Кайда, Кайданик, Кайданник, Кайданович, Кайдаш, Кайдашко, Кайданенко* (Глуховцева, I: 3004; Падалка: 114; РІЗ: 404; СПМД: 171; ХХУ: 389), *Кайдас* — Мк. < Пол. П — ще *Kajdas*, яке походить від апел. *kajda* — «футляр, у якому косар носить точильний брусок» (Румут: 366) (Чучка: 245) *Канда, Кандела, Свір, Свірніченко, Свіргун, Свірнічук* (АА) < [Свірні, нів, м. мн. Кандали. *А замкнули та Пилипка у желізни свірні*. Гол. I: 161 (Грін. IV: 108)], *Колода, Колодчак, Колодійчик, Колодієнко, Колодко, Колодченко* (Кравч., ПЛ: 158, 163, 170; СА ДДУВС, 2012; Фаріон: 210), *Заколотний, Колодка, Колодний, Колодко, Колодюк* (Глуховцева, I: 340), *Колодько* (Горп. ПСУ: 37).

Місця заслання та назви засуджених теж відіграли свою роль у творенні українських прізвиськ і прізвиськ, як-от: *Сибір, Сибірний* (АА; АВ, 2012, № 3: 20; Горп. ПСУ: 26), *Сибірин, Сибірна, Сибіркин, Сибірко,*

Сибірьов, Каратько, Каторжанов (Глуховцева, II: 203), *Сибірцев* (Андрус.: 501) < **Сібірник, ка, м.** 1) Сосланный въ Сибирь. 2) Злодѣй, разбойник; каторжний (Грін. IV: 124), *Зек* (Горп. ПСУ: 40), *Тайожний* (СПМД: 411).

За тими, хто займався крадіжками чужого майна, бандитизмом, шахрайством, хуліганством закріпилися в народному мовленні прізвиськові, а потім офіційні прізвиська типу *Воров, Ворко, Грабун, Грабіненко, Грабуненко* (АА; ТСМВ: 169; ДНГУ, 2012), *Бандій* < *Бандій* < *банда* [іт. *banda* — загін злочинців, які чинять грабежі, розбої, вбивства (СТСУМ: 47)], *Мантюк, Мантяк* < *Mant-iuk* < *манта* «дурисвіт, шахрай» (Фаріон: 236); *Падух* < *чес. апел. paduch* — «негідник, мерзотник» або від старопол. апел. *poduch* — «бандит», «гультай», «ледащо», «нікчема» (Чучка: 424), *Різун, Воловод* < «волокрад», *Шши, Шшиків* < «злодій», *Шмек* < з пол. усічення від *czmek[er]* «прізвисько тютюнових стражників, які перехоплювали контрабанду», *Шпиг* < «шпигун» (Фаріон: 139, 160, 272, 315, 316), *Заколотюк* (Горп. ПСУ: 35), *Шахрай, Шахрайчук* (Глуховцева, II: 328; СПМД: 472), *Швінда* < з нім. *der Schwindel* «шахрайство» (Фаріон: 313), *Шпантак, Шпанько* — «хуліган, неавторитетний злочинець», крим. «член тюремної спільноти» (Став.: 380).

Зрідка трапляються прізвиська, які віддзеркалюють виборчу систему різних громадських об'єднань, як-от: *Данило Виборовець* (Реєстр.: 333), *Вибранець* < *вибранець* «обранець» (Фаріон: 157) та іншомовного походження – *Маєр* (СПЧ: 221), *Майєр* < нім. *Maeyer, Meuer* «сільський староста; управитель панським маєтком; заможний селянин» (Lexikon: 460); *Рихтецький* (СПЧ: 301) < нім. *Richter* «суддя», *Шандар, Шандрюк, Шандрук, Шандро* (СПЧ: 390) < **шандар** «жандарм»; — ч. (розм.) *šandar* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови (ЕСУМ, VI: 376).

Як бачимо, ці антропоніми витворилися на загальнонародній мовній основі від слів, дотичних до правоохоронної діяльності людини. Проте не всі з них дали стійке підґрунтя для прізвиськових назв (*яма, кримінал, затвор, централ, арешт* та ін.) відповідно до етичних норм та звичаєвих традицій українського народу. Тепер важко виявити етимологію досить поширених від апелятивів *чорний, холодний* аналогічних прізвиськ: які з них стосуються юриспруденції, а які мають іншу етимологію. Та попри все, слід ретельно продовжувати пошуки таких номенів, виявляючи нові антроподиниці, породжені життєвими вимогами юридичної орієнтації.

Умовні скорочення

АА — Авторський архів.

АВ — Атестаційний вісник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — К., 2012.

Андрус. — Андрусак М. Брати грому / М. Андрусак. — Колдомія: Вік, 2005.

Вирста — Вирста Н. Б. Становлення та розвиток антропонімії Покуття / Вирста Наталя Богданівна:

- Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. — Тернопіль, 2012.
- ВУМЛ** — Науково-методичний журнал «Вивчаємо українську мову та літературу»: Видавнича група «Основа», Харків, 2014. — № 31–32.
- Глух.** — Глуховцева К. Д. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2 т. / К. Д. Глуховцева, І. Я. Глуховцева, В. В. Леснова; за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011.
- Горп.** — Горпинич В. О. Прізвища Середньої Наддніпрянщини: словник / Горпинич В. О. — Дніпропетровськ: Пороги, 2004.
- Горп. НПАСД** — Горпинич В. О. Нариси з пропріальної та апелятивної словотвірної дериватології: [монографія] / Горпинич В. О. — Серія «Ономастика та апелятиви». — Вип. 37. — Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2012.
- Горп. ПСУ** — Горпинич В. О. Прізвища степової України: словник [наукове видання] / Горпинич В. О. — Дніпропетровськ, ДДУ, 2000.
- Горп., Корн.** — Горпинич В. О. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: [монографія] / Горпинич В. О., Корнієнко І. А.; за ред. д. філол. н., проф. В. О. Горпинича // Ономастика і апелятиви. — Вип. 25. — Дніпропетровськ–Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2006.
- Горп.БІБ** — Горпинич В. О. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини / Горпинич В. О. — Д.: Нова ідеологія, 2010.
- Грін.** — Грінченко Б. Д. Словарь української мови: у 4 т. / Грінченко Б. Д. — К., 1907–1909. (Перевидано фотоспособом).
- Дей** — Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / Дей О. І. — К.: Наукова думка, 1969.
- Дн. обл. радіо** — Дніпропетровське обласне радіо.
- ДНГУ** — Дошка «Святої перемоги імена» Національного гірничого університету м. Дніпропетровська, 2012 р.
- Дочинець** — Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу / Дочинець Мирослав. — Мукачево: Карпатська вежа, 2011.
- ЕУ** — Енциклопедія українознавства: в 11 т. / гол. ред. проф. В. Кубійович. — Львів, 1993–2003.
- ЗД** — Газета «Здоров'я і довголіття».
- Кравченко** — Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини / Кравченко Л. О. — К.: Факт, 2004.
- Кроп.** — Кропивницький М. Л. Твори в 6-ти томах/ Кропивницький М. Л. — К.: Держлітвидав, 1958–1960.
- Кульбабська** — Кульбабська О. В. Вторинна предикація: семантична та морфолого-синтаксична типологія: автореферат дис... на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук / Кульбабська О. В. — Чернівці, 2011.
- Малинка** — Малинка А. Лирник Евдоким Мькитович Мокровизь / Малинка А. // Кієвская Старина, 1894, август.
- Масюк** — Масюк Ж. Ю. Літературна онімія у творах про долю холмщан (на матеріалі текстів Й. Г. Струцюка): дис. ... канд. філол. наук / Масюк Жанна Юріївна. — Луцьк, 2014.
- Наливайко** — Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини: дис... канд. філол. наук / Наливайко М. Я. — Тернопіль, 2011.
- Нж** — «Наше життя». Районна громадсько-політична газета смт Магдалинівка Дніпропетровської обл..
- Новикова** — Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / Новикова Ю. М.; за ред. проф. Т. Ю. Ковалевської та проф. І. Є. Намакштанської. — Донецьк: Вебер (Донецька філія), 2007.
- Павл.** — Павликівська Н. Словник псевдонімів ОУН-УПА / Павликівська Наталія. — Вінниця: О. Власюк, 2007.
- Падалка** — Падалка Р. М. Динаміка прізвищ Донецької Слов'янщини: [монографія] / Падалка Р. М.; за ред. д-ра філол. наук, проф. В. О. Горпинича // Ономастика і апелятиви. — Вип. 36. — К.–Д.: АНВОУ, 2010.
- ПК** — Письмо Скаржинського кошовому Чепѣгъ, 20 мая 1793 г. // Кієвская Старина, 1897, отдѣль II, март.
- Редько** — Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Редько Ю. К. — К.: «Наукова думка», 1966.
- Реєстр** — Реєстр Війська Запорозького 1649 року / підготував до друку О. В. Тодійчук та ін. — К.: Наукова думка, 1995.
- РІЗ** — Реабілітовані історією (Запорізька обл.): [науково-документальне видання]. — Запоріжжя: Дніпровський металург, 2004.
- СА ДДУВС** — Список абітурієнтів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 2012 року.
- Сверст.** — Сверстюк Є. Коли сіль землі ізвітріє / Сверстюк Євген // Наша віра. — 2010. — № 7, липень.
- СОЕ** — Студії з ономастики та етимології / відп. Ред. О. П. Карпенко. — К., 2004.
- СПМД** — Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук; за заг. ред. проф. Т. С. Пристайко. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007.
- СПЧ** — Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). — Чернівці: Букрек, 2002.
- ССУМ** — Словник синонімів української мови: у 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. — К.: Наук. думка, 2001.
- Став.** — Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Леся Ставицька. — К.: Критик, 2005.
- СТСУМ** — Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. — Х.: ВД «Школа», 2007.
- Суд.** — Суддя А. М. Функціонування контекстуальних синонімів-прикметників у німецькомовному художньому дискурсі: когнітивний та прагматистичний аспекти: автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Суддя Антон Миколайович. — Запоріжжя, 2014.

СУМ — Словник української мови: в 11 т. — К.: Наук. думка, 1970–1980.

ТД ДДУВС — Телефонний довідник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — Дніпропетровськ, 2006.

ТСМВ — Трагічні сторінки моєї Вітчизни: Голод 1932–1933 років у Кобеляцькому районі на Полтавщині: спогади, списки померлих / записи провів В. Голяник. — [вид. 3-є, допов.]. — К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАР, 2008.

Укр. радіо — Українське радіо.

Укр. слово — Українське слово.

УРЕ — Українська радянська енциклопедія. — [вид. 2-е.]. — К.: Головна редакція УРЕ, 1978.

Фаріон — Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини напр. XVIII — поч. XIX століття. — Львів: Літопис, 2001.

Франко — Франко І. Вибрані твори: у 3-х томах / Іван Франко. — К.: Дніпро, 1973.

ХХУ — Хто є хто в Україні. — К.: К.І.С., 2006.

Чабан. — Чабаненко В. Прізвиська Нижньої Наддніпряниці. Словник: у 2 кн. / Чабаненко Віктор. — Запоріжжя, 2005.

Чернецький — Чернецький І. Придєбенції різних літ / Чернецький Іван // Літературна Україна. — 2009. — 19 лютого.

Чучка — Чучка П. Прізвиська закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / Чучка Павло. — Львів: Світ, 2005.

ШП — Газета «Шлях перемоги».

Яцій — Яцій В. О. Прізвиська Миколаївської сільської ради Радохівського району Львівської області / Яцій В. О. // Студії з ономастики та етимології / відп. редактор О. П. Карпенко. — К., 2004.

Lexikon — Duden. Lexikon der Familiennamen / Duden. — Mannheim u.a., 2008. — 719 s.

Література

1. Панько Т. І. Українське термінознавство / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П.: [підручн.] — Львів: Світ, 1994.